



## PER UN NOU *CATÀLEG DE BÉNS* *PROTEGIBLES A ELX*

José F. CÁMARA SEMPERE  
IECBV

**Resum:** Anàlisi de l'estat administratiu en què es troba el Catàleg d'Edificis Protegibles de la ciutat d'Elx després de trenta anys des de la seua aprovació i davant la revisió actual del Pla General d'Ordenació Urbana del terme municipal, que ha d'incloure un Pla Especial d'Edificis Protegits. Així, aquest document ha de ser un text prou actualitzat que reflectisca la realitat de la ciutat, convertint la protecció del patrimoni il·licità en una eina de futur pels que fan arquitectura a la ciutat. El nou pla de protecció ha d'establir una ferma comunicació entre el ciutadà i la història de l'arquitectura i la construcció a la seua ciutat, s'ha de garantir la conservació d'exemples del major nombre de tipologies arquitectòniques possibles, singulars en molts casos a Elx o al sud del País Valencià, tot arribant a abastir fins a les obres contemporànies.

**Paraules clau:** Elx, catàleg, edificis protegibles, conservació, patrimoni arquitectònic.

**Title:** For a new catalogue of buildings to be listed in Elx.

**Abstract:** An analysis of the administrative state of the Catalogue Of Buildings To Be Listed in the city of Elx after thirty years since its approval, and considering the current review of the General Urban Development Plan of the municipality, which should include a Special Plan for Listed Buildings. Hence, that document should be a sufficiently up-to-date text reflecting the reality of the city, and should turn the protection of Elx's heritage in a tool for architects working in the city in the future. The new protection plan should establish solid communications between citizens and the history of architecture and building in their closest environment. The plan should guarantee the preservation of samples of as many architectural typologies as possible, singular in many cases in Elx or in the south of the Valencian Country, including even the contemporary works.

**Keywords:** Elx, catalogue, buildings to be listed, preservation, architectural heritage.



## 1. PRELIMINAR

Trenta anys donen perquè qualsevol acció d'ordre polític o personal, per petita que siga, aconseguisca la reacció que es perseguia en un principi i perquè les normes aprovades un dia canvien els nostres usos sense adonar-nos-en. També perquè el paper administratiu que les recollia acabe xopat sota el goteig incessant de la inoperància dels que, suposàvem, anaven a sancionar-les i fer-les complir durant aquest període de temps. Això es podria dir que ha passat amb les primeres lleis democràtiques aprovades per a conservar el patrimoni de les ciutats, constantment en perill des que l'aparició de la figura del promotor donà un nou valor a l'ús del sòl.

## 2. EL PRIMER CATÀLEG D'EDIFICIS PROTEGIBLES D'ELX

Trenta anys han passat des que s'aprovà en el ple de l'Ajuntament del 27 de juliol de 1982 un inventari que registrava, per fi, el patrimoni que podia ser violat, saquejat i destrossat a Elx. Era un *Catàleg d'Edificis Protegibles* dividit en quatre grans blocs: «Jaciments arqueològics», «Conjunts i elements del Camp d'Elx», «Conjunts de la ciutat d'Elx» i «Elements de la ciutat d'Elx». Signat per l'alcalde Ramon Pastor i rubricat pel secretari Lucas Alcón, els tècnics municipals assentaven els fonaments que permetrien la conservació o, almenys, la consecució de les eines adients per a mantenir allò que aleshores encara estava dempeus. Mirat trenta anys després, i sabent tot el que sabem, el *Catàleg* suposava una dosi d'ingenuïtat, és ben cert, però a la vegada, d'esperança, d'una certa il·lusionisme dins aquell clima de recuperació d'una normalitat que, trencada feia quatre dècades, afavorí que uns estudiants d'arquitectura de Madrid vingueren a Elx el 1922 per fer un alçament arquitectònic, projectant carrers, places i edificis que conformarien una contundent reforma urbana d'aquell poble que conegué Pere Ibarra.

Arribà aquell inventari en un moment en què la fam immobiliària començava a fixar-se en les cases del Raval de Sant Joan, en què havien desaparegut el 1977 la casa de la Mútua i l'antiga peixateria i en què s'acabava d'enderrocar la casa Gómez, al juliol d'aquell any. Aquesta mutilació al centre històric de la ciutat fou motiu, després d'una forta campanya a la premsa local i de la dimissió del regidor d'urbanisme, per a «aprovar l'esmentat Catàleg d'edificis d'interès d'Elx que estava redactat des de desembre del 1980» (JAÉN 2012: 167). Evidentment, el solar de la casa de Gómez no s'hi inclouïa, malgrat haver-se convertit en tot un símbol de la protecció dels edificis antics de la ciutat arran de les protestes de grups i persones, com l'arquitecte il·licità Gaspar Jaén. No debades, el *Catàleg* era conseqüència dels treballs que havia començat, encuriós per l'arquitectura de la seua ciutat, allà on nasqué i cresqué, dels carrers i les cases que l'havien acompanyat en la memòria: la publi-

cació el 1978 d'una *Guia provisional d'arquitectura de la ciutat d'Elx*, pel CSI del Col·legi d'Arquitectes d'Alacant amb 70 edificis; una exposició de fotografies aquell mateix any juntament amb Andreu Castillejos i Juli Moreno, titulada *Arquitectura d'Elx*; l'edició el 1979 del *Catàleg d'arquitectura de la ciutat d'Elx* que comprenia uns 200 edificis, carrers i places en fitxes IPCE (de l'Inventari de Protecció del Patrimoni Cultural Europeu); i la redacció el 1980, per al Ministeri de Cultura, de l'*Inventari d'arquitectura del terme municipal d'Elx*, amb un total de 83 edificis del poble, 17 edificis del camp i 10 conjunts urbans i rurals.

El nou *Catàleg* no incloïa els edificis que ja estaven considerats pel seu interès historicoartístic o pintoresc a l'àmbit local dins el Pla Especial d'Ordenació Urbana de la Vessant de Llevant del Vinalopó (1975-1976), seguint la menció explícita de la Direcció General de Belles Arts en el D.1983/1961 de 22 de setembre en el cas de l'Alcàsser; o segons el D.191/1968 de 18 de gener, en el del temple de Santa Maria, la Calaforra, la Casa-Palau de Jorge Juan, la casa pairal dels Cosidó, la casa dels Lleons, l'Hospital de la Caritat (actual casa de la Festa), l'ermita de Sant Sebastià, les muralles medievals, l'Ajuntament (Torre del Consell) o l'antic Ajuntament del Raval; així com l'Ordre Ministerial OM 14-9-75 per a les torres de Ressemblanc i de Vaïllos; sense oblidar l'ordenança per a l'especial protecció de la plaça de Baix que incorpora les cases de pisos que fan cantonada amb el carrer del Carme i amb el d'Alfons XII. El *Catàleg* aprovat estava format per 71 elements i 2 conjunts del nucli urbà, 23 elements i 4 conjunts del camp, als quals s'afegien 36 indrets arqueològics, que deixarem de banda per la seua especial consideració, de valoració més complexa que els casos arquitectònics:

- 1.- El Castellar de la Morera
- 2.- Camí de les Canteres
- 3.- Els quatre pics de la serra del Puntal del Buho
- 4.- La Moleta
- 5.- *Tholo* (Catxirulet)
- 6.- Jaciment de Caramoro
- 7.- El Promontori
- 8.- Vil·la romana del Parc del General La Calle
- 9.- Vil·les romanes de la Centuriació d'Illice
- 10.- La Coronela
- 11.- El Pilar
- 12.- Camp d'experimentació agrícola
- 13.- Hort de Biscarra 1
- 14.- Hort de Biscarra 2
- 15.- Pere
- 16.- L'alcaldet
- 17.- Carmohodat
- 18.- Hisenda d'Irles
- 19.- Asprella





- 20.- *Ventorrillo* de Carabasses
- 21.- Doña Nieves
- 22.- Botella
- 23.- *Farsiura*
- 24.- Hisenda d'Agulló
- 25.- Algorós
- 26.- Hisenda de Verdú
- 27.- Hisenda de Torregrosa
- 28.- Hisenda de Canales
- 29.- Fondo d'Alcavó
- 30.- Selva
- 31.- Sempere
- 32.- Orts
- 33.- Casa de Lleó
- 34.- L'Alcúdia
- 35.- El Cabeçó
- 36.- Miliari de «La Pedra Escrita»

### 3. EVOLUCIÓ DE LA PROTECCIÓ ARQUITECTÒNICA A ELX

Al llarg dels anys, el *Catàleg* s'ha revisat, d'acord amb unes decisions polítiques i uns interessos econòmics determinats, fins arribar al *Pla Especial de Protecció d'Edificis i Conjunts* de 1998. Malgrat tot, la cosa més greu no és la falta de respecte en el tractament per part de promotors i arquitectes, amb traïdoria i sense nocturnitat, sinó que en el seu nom s'han rehabilitat edificis sencers i refet façanes, s'han convertit conjunts arquitectònics en munts de pols i runa. En fi, gràcies a un compliment més o menys restrictiu cap implicat en el procés arquitectònic s'ha preocupat per l'interés de determinat element dins el paisatge o de la seua importància social a la ciutat. L'existència d'un *Catàleg* amb nivells de protecció els ha alliberat de qualsevol decisió d'indole moral. Hi ha excepcions, és clar, com l'adequació del cine Capitolio, però les comptem amb els dits. A l'igual que sobre el cine Alcázar, sobre el qual requeia una protecció del tipus ambiental, ja que estan considerats com a edificis «cuya singularidad recae sobre la fachada», açò és, que dirigia la seua conservació només «hacia el paisaje urbano», amb la qual cosa resultava legislativament rellevant l'aparença exterior, «la fachada con su composición, elementos y materiales y las escaleras públicas con su decoración y elementos», però no fou valorada d'igual manera l'arquitectura interior dels edificis, perduda per sempre més en el cas del cine racionalista, a pesar de l'acurat treball del seu arquitecte.

L'ambició del *Catàleg* fou aprofitada, no per a mantenir els edificis allistats, sinó per a enderrocar-los i tornar-los a alçar, modificant-ne l'ús, com els casos de l'antiga caserna de la Guàrdia Civil del carrer Beethoven el 2008 o la casa nobiliària dels comtes de Torrellano el 2001, en la qual es mantingué la façana, l'únic element que en molts

casos s'ha salvat de l'edifici original, com és el cas de la propera casa d'habitatges a la Corredora núm. 1, completament buidada per dins, una forma de recuperar l'edifici contraposada a l'actuació duta a terme a la vorera d'enfront, a la casa de la Corredora núm. 2. En altres casos, en els quals el *Pla* assegurava la protecció ambiental, ni tan sols això. De fet, intentant recuperar l'aspecte exterior, s'han substituït cases modernistes per còpies, com ocorregué amb l'antic edifici de la Coral Illicitana i amb l'edifici d'habitatges i fàbrica neòrab del carrer Almòrida, tot seguint el dolent exemple del nou edifici de la Mútua. Però ha passat també amb edificis més moderns, com ara l'edifici d'habitatges art-decò a la cantonada dels carrers de Sant Salvador i Zumalacárregui (actualment Passatge), de l'arquitecte Serrano Peral, que el seu propi fill, Serrano Bru, ha modernitzat i ampliat.

Durant trenta anys s'han pintat i repintat façanes com la de la Casa del Ciri i les cases racionalistes de la Corredora o del carrer Ample; s'ha permès actuar sobre l'entorn de l'edifici, passà a l'hort del Gall i en tantes cases rurals d'aquells horts convertits en patrimoni mundial. En trenta anys hem sigut testimonis, any rere any, de la desaparició de cases pairals, com la dels Roca de Togores, i de cases modernistes, com una que encara es recorda al carrer del Capità Lagier. Ho hem dit, ens hem queixat, però continuem veient encara com es deixen caure edificis, és el cas del de l'hort de Mezquita, com es permeté perdre la casa original de l'hort de San Plácido, com no s'ha tingut cura dels carrers al voltant de la basílica de Santa Maria, objecte d'una reforma darrere d'una altra, víctima sense control de les escultures barroeres, encara que no tant com la degradació urbanística del Raval, permesa per les autoritats durant dècades.



Figura 1. Hort de Mezquita, desembre 2011.





Si ni tan sols s'ha salvat la façana nord de la Torre del Consell de l'actuació indiscriminada del restaurador, què podríem esperar de les runes de les muralles medievals a la rambla del riu? En canvi, les torres de Vaïllos i Ressemblanc han rebut atenció qualificada mentre que al camp, on el control és més lleuger, les pèrdues han sigut molt severes entre les cases pairals i les torres de guaita, només resten records de la Torre del Pinet o la Torre de Gaitan, esvaïdes la Torre de Carrús i la Torre d'Aznar a Jubalcoi; i particularment dolorós és el cas de la Torre d'Estanya, oblidada als Atzavars (BERMEJO 2012: 115),<sup>1</sup> entre la vereda de Boluda i el camí del Corretger, fins que caigué. O, fins i tot, sent un Bé d'Interés Cultural (BIC), el Pantà d'Elx, deixat morir com tantes altres construccions relacionades amb les séquies i l'aigua, que ha regat durant segles els horts de la ciutat. Ni tan sols el *Catàleg* ha sigut una ferramenta per a convertir en BIC alguns elements excel·lents, com proposà l'IECBV el 2008 per al Pont de la Mare de Déu, el Pont Nou i l'aqüeducte de Riegos de Levante. No ha servit per a estendre's la protecció a edificis contemporanis, com el Mercat del Pla (BERMEJO 2012: 153),<sup>2</sup> una obra que el formigó vist l'apropava al futurisme i que no hi era i ja ha desaparegut, ja que quedà exclosa d'un pla de protecció, i a uns altres que podien haver conegut una altra vida, com el cine Avenida, i no se'ls ha permés tenir una segona oportunitat, convertits tots dos ara en aparcaments.

Així, hem assistit indefensos al menyspreu dels béns arquitectònics d'Elx davant de polítiques destructives en benefici de les empreses immobiliàries (BERMEJO 2012: 79)<sup>3</sup> (sobretot durant els governs de l'alcalde socialista Diego Macià, de 1995 al 2007, que defugí la protecció

<sup>1</sup> Vegeu en aquest sentit la tribuna de Joaquim Serrano i Jaén «Sobre el patrimoni cultural d'Elx» (periòdic *Información*, 10-05-1998).

<sup>2</sup> Vegeu la nostra tribuna d'opinió sobre el seu enderrocament (periòdic *Información*, 28-07-2006).

<sup>3</sup> Vegeu l'informe presentat davant l'Ajuntament «Noves consideracions sobre el patrimoni urbanístic i rural d'Elx» (15-03-2011).



Figura 2. Mercat del Pla, juliol 2006.

com a discurs oficial davant els negocis urbanístics ascendents basats en l'especulació) que han convertit el *Catàleg* en paper mullat, desfent la tinta, cosa que ha provocat, a l'encaç de la conscienciació també democràtica del patrimoni, la pèrdua de la il·lusió de fa trenta anys. Aprofitant l'avinentesa d'una renovació del *Catàleg* a través d'un llistat de Béns de Rellevància Local, con marca l'article 50 de la Llei 4/1998 d'11 de juny sobre Patrimoni Cultural Valencià de la Generalitat,<sup>4</sup> hem cregut adient actualitzar el llistat primigeni amb l'objectiu d'entendre l'abast de les actuacions envers aquell patrimoni que un dia a algú importà conservar. D'aquesta manera, es poden posar els fonaments d'un nou llistat que, en veritat, es faça servir per a respectar el que queda dempeus, rehabilitat o no, al terme municipal d'Elx.



#### 4. PERVIVÈNCIA DEL *CATÀLEG*

En la reproducció del llistat de conjunts i elements a protegir el 1982, segons la publicació en el diari *Información*,<sup>5</sup> s'ha mantingut el número d'ordre i el nom (en castellà a l'original) de cada conjunt i de cada element, a més d'indicar si també està inclòs en el *Pla Especial de Protecció d'Edificis i Conjunts*, encara vigent. S'ha comprovat l'estat arquitectònic dels edificis, si està dempeus (DMP) o si, pel contrari, s'ha enderrocat (END), fent referència si es tracta d'enderroc parcial (PEN), com ha ocorregut en molts casos per tal de preservar les façanes en compliment del nivell de protecció ambiental; així mateix, se'n defineix el grau de conservació, per la qual cosa cal, primerament, distingir entre restaurar, per restituir les característiques arquitectòniques d'un immoble anteriors al seu deteriorament, i rehabilitar, per tornar un immoble a les seues condicions d'utilitat, amb el mateix ús o no. Així, doncs, en trobem edificis sense restaurar o amb treballs de conservació poc significatius (SR), d'altres que han patit una restauració parcial (PR) o total (R) i que s'han rehabilitat parcialment (PH) o conservant alguns elements interiors emblemàtics (RH), n'hi ha que només han conservat les façanes (SF) i n'hi ha que substituïxen de nova planta antics edificis (NV). Pel que fa a l'ús, a més dels que no en tenen cap (SU), es distingeix entre ús públic (PU) o privat (PV), fent una diferenciació apreciativa entre els habitatges (HA), els locals d'esbargiment (LO), la propietat de l'Església Catòlica (EC) i, fins i tot, l'ús viari (VI).

Cal dir que s'ha respectat la nomenclatura de carrers, així com de camins i de carreteres, de l'original, en la seua traducció del castellà, si bé entre parèntesi apareix el nom popular que rebia, que és el que en molts casos s'incorporà oficialment al llistat de carrers, com és el cas de carrer del Bisbe Rocamora que passà a dir-se carrer de la Fira. Quan el nom que es fa servir en castellà coincideix amb el nom valencià entre parèntesi s'ha deixat aquest últim, com és el cas del camí d'Alborocat. S'hi ha afegit (en cursiva) el llistat dels conjunts i elements que, «con

<sup>4</sup> Modificada parcialment l'any 2004 i 2007 (Llei 7/2004 de 19 d'octubre; Llei 5/2007 de 9 de febrer).

<sup>5</sup> *Información*, 11-08-1982, p. 12.



independencia de lo regulado en el Plan Especial de Edificios Protegidos actualmente vigente» (VG), en el qual se'ls dóna un grau de protecció integral, formen part del Pla de 1998<sup>6</sup> amb la finalitat de «promover su protección y conservación».

<b>B. CONJUNTS I ELEMENTS DEL CAMP D'ELX</b>					
<b>CONJUNTS DEL CAMP D'ELX</b>					
		<b>Estat</b>	<b>Con.</b>	<b>Ús</b>	<b>Prot.</b>
1	Conjunt de construccions del sistema de regs tradicionals tant de la séquia Major com de la séquia de Marxena: molins, séquies, partidors, aqüeductes, assuts, etc.	PEN	SR	PU	-
2	Conjunt de construccions de la connexió d'aigua potable a la ciutat d'Elx, realitzada en el segle XVIII: aqüeductes, ponts, séquies, arcs, etc.	PEN	SR	PU/PV	-
3	Conjunt de construccions del lloc de Sant Francesc, a la serra del Molar (partida de la Marina)	PEN	SR	PU/PV	-
4	Conjunt de xalets de la platja (partida de la Marina)				-
<b>ELEMENTS DEL CAMP D'ELX</b>					
1	Casa de l'Hort de Canales, partida d'Algorós (carretera de la Casa del Lleó, km 3)	DMP	PH	PV	-
2	Torre de guaita d'Estanya i casa rural annexa, partida d'Atzavares Alt (cami Vell de Santa Pola)	END	SR	-	VG98
3	Casa de camp i capella (El Palombar), partida d'Asprella (carretera d'Asprella, km 3,5)	DMP	RH	HA	VG98
4	Casa de camp modernista (Sant Maties o la Hazienda), partida d'Asprella (carretera d'Asprella, km 4,5)	DMP	SR	PV	-
5	Palau del Marqués d'Asprella (Casa Gran d'Asprella), partida de la Baia Alta (carretera de la Baia Alta).	DMP	RH	PV	VG98
6	Ermida de Sant Crispí, partida de Carrús (carretera C-3317, km 10)	DMP	SR	EC	-
7	Pantà d'Elx, partida de Carrús i de Ferriol	DMP	SR	PV	VG98
8	Casa de l'hort de Peral (San Ramón), partida de Daimés (carretera de la Marina, km 3,2)	DMP	R	PV	-
9	Elevació de Quatre Pilars de <i>Nuevos Riegos El Progreso</i> , partida de Daimés (carretera de Dolors, km 4)	DMP	SR	PV	-

<sup>6</sup> Pla General de 1998, Ajuntament d'Elx, gener de 2011, p. 5 (normativa urbanística, text refós).





10	Torre i casa de camp annexa, partida de Derramador (carretera de Dolors, km 8,3)	DMP	RH	PV	-
11	Casa de camp modernista (Torre del Gall), partida de la Foia (carretera de la Marina, km 5,4)	DMP	R	PU	-
12	Casa de camp amb torre amb merlets (C. Retor), partida de Jubalcoi (camí de Salades)	DMP	PH	PR	-
13	Casa pairal i mas annex, partida de Jubalcoi (carretera N-340, km 64)	DMP	RG	PV	VG98
14	Casa de camp amb dos cossos bessons, partida de Maitino (camí Vell d'Alacant, aproximadament a la altura de la carretera N-340, km 67)	DMP	SR	PV	-
15	La casa de l'Escuera, partida de la Marina	DMP	PR	PV	-
16	Església, partida de la Marina	DMP	R	EC	-
17	Casa de Riegos «El Porvenir», partida de la Marina	DMP	R	PV	-
18	Torre de Carrús i mas annex, partida de la Penya de les Àguiles (carretera C-3317, km 6,7)	DMP	RH	PU	VG98
19	Ermita de Santa Bàrbara i mas annex, partida de Salades (camí de l'Olmet)	DMP	PR	EC/PV	VG98
20	Casa de camp modernista amb torreta, partida de Torrellano Alt (carretera N-340, km 68,5)	END	-	-	-
21	Torre de la Canyada i casa senyorial annexa, partida de Torrellano Baix (carretera de l'Altet)	DMP	SR	PV	VG98
22	Casa de camp, finca el Vinclle, partida de Valverde Alt	DMP	RH	PV	-
23	Torre de guaita de Gaitan i mas annex, partida de Valverde Baix (carretera C-3317)	END	-	-	-
<b>C.</b>	<b>CONJUNTS DE LA CIUTAT D'ELX</b>				
1	<p>Carrers perimetrals de la Basílica de Santa Maria, excepte el barri dels Filadors.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Carrer del Bisbe Rocamora (carrer de La Fira)</li> <li>- Plaça de Santa Maria</li> <li>- Plaça de Santa Isabel</li> <li>- Carrer del Bisbe Tormo (Carrer de Sant Jeroni)</li> <li>- Carrer de Sant Pere</li> <li>- Carrer d'A. Javaloyes.</li> </ul>	DMP	R	VI	VG



2	Murs i parets tradicionals que afronten propietats en horts de palmeres. - Carreró de l'Hort de Felip - Camí d'Alborrocat - Carreró dels Bous	DMP	R	VI	VG
<b>D. ELEMENTS DE LA CIUTAT D'ELX</b>					
	<i>Palau dels Altamira o Alcàsser de la Senyoria</i>	DMP	RH	PU	VG98
	<i>Torre de Ressemblanc</i>	DMP	R	PU	VG98
	<i>Torre dels Vaïllo</i>	DMP	R	PU	VG98
	<i>Basilica de Santa Maria</i>	DMP	PR	EC	VG98
	<i>La Calaforra</i>	DMP	PR	PU	VG98
	<i>Casa-Palau de Jorge Juan y Santacília</i>	DMP	RH	PV	VG98
	<i>Casa dels Cosidó</i>	DMP	RH	PV	VG98
	<i>Casa dels Lleons</i>	DMP	RH	PV	VG98
	<i>Hospital de la Caritat (Casa de la Festa)</i>	DMP	RH	PU	VG98
	<i>Ermita de Sant Sebastià</i>	DMP	RH	PU	VG98
	<i>Muralls medievals</i>	DMP	PR	PU	VG98
	<i>Edifici de l'Ajuntament</i>	DMP	PR	PU	VG98
	<i>Antic Ajuntament del Raval</i>	DMP	RH	PU	VG98
1	Edifici d'habitatges, carrer Badia, 7	END	NV	HA	VG
2	Edifici del Museu Arqueològic Municipal, parc Municipal (hort del Colomer), passeig d'Alfons XII	DMP	PH	PU	VG
3	Edifici industrial i d'habitatges, carrer Alfons XII, 24	DMP	SF	PV	VG
4	Antic Transformador (ara Oficina de Turisme), parc Municipal (hort del Colomer), passeig d'Alfons XII	DMP	RH	PU	-
5	Edifici d'habitatges, carrer d'Andrés Tari, 1 (carrer de la Victòria)	DMP	R	PR	VG
6	Edifici d'habitatges, carrer d'Andrés Tari, 2 (carrer de la Victòria), cantó plaça del Mercat	DMP	RH	PR	VG
7	Edifici d'habitatges, carrer d'Andrés Tari, 3 (carrer de la Victòria), cantó Corredora	DMP	PR	HA	VG
8	Edifici d'habitatges i farmàcia, carrer d'Aurelià Ibarra, 4 (carrer de la Pescateria Vella), cantó carrer d'Eduardo Dato (carrer de la Troneta)	DMP	PH	PV	VG
9	Edifici d'habitatges, plaça de Baix, cantó carrer del Salnitre	DMP	R	PV	VG

10	Rellotge de Calendura i Torre de la Vetla, plaça de Baix, 8. Plaça de Menéndez Pelayo (plaça de Dalt o de la Fruita)	DMP	PR	PU	VG98
11	Edifici d'habitatges racionalista, plaça de Baix i carrer d'Eduardo Dato (carrer de la Troneta)	DMP	PR	PV	VG
12	Casa nobiliària dels comtes de Torrellano, plaça de Baix i carrer d'Eduardo Dato (carrer de la Troneta)	PEN	SF	PV	VG
13	Edifici d'habitatges racionalista, plaça de Balmes, 5 (antiga replaceta de la Fregassa), cantó carrer de Sant Jaume	DMP	SR	HA	VG
14	Edifici d'habitatges (antiga caserna de la Guàrdia Civil), carrer de Beethoven, 20, cantó carrer de José Ramos, 30.	END	NV	HA	VG
15	Creu del terme gòtica, camí de Candalix	DMP	S	-	-
16	Grup Escolar Luis Cernuda (antigues fàbriques de calçat), <sup>7</sup> camí de Candalix, cantó carrer del Santuari de la Mare de Déu de la Cabeza (camí dels Molins)	DMP	RH	PU	-
17	Casa unifamiliar (casa de l'hort de la Creu), <sup>8</sup> camí de Candalix, plaça de Benidorm	DMP	RH	HA	VG
18	Edifici de Nuevos Riegos «El Progreso», carrer Canónigo Torres, 5 (carrer Empedrat) i plaça de la Constitució (plaça del Pinyó)	DMP	SR	PR	VG
19	Edifici d'habitatges i farmàcia (la Casa Alta), carrer de Cánovas del Castillo, 1 (carrer Ample), cantó Corredora i cantó Díaz de Mendoza (carrer del Trinquet)	DMP	PR	PV	VG
20	Edifici d'habitatges art-decò, carrer Canovas del Castillo, 7 (carrer Ample) i Díaz de Mendoza (carrer del Trinquet)	DMP	SR	PV	VG
21	Edifici d'habitatges racionalista, carrer Canovas del Castillo, 9 (carrer Ample) i Díaz de Mendoza (carrer del Trinquet)	DMP	SR	PV	VG
22	Edifici d'habitatges castissista, plaça de la Mercé, cantó carrer Canovas del Castillo (carrer Ample)	DMP	PR	PV	VG
23	Exconvent de Mercedaris (actual convent de les Clarisses). Comprèn especialment: <ul style="list-style-type: none"> <li>- Banys àrabs</li> <li>- Església gòtica tardana i portada renaixentista</li> <li>- Claustre i escales barrocs</li> </ul> Carrer del Capità Lagier (carrer de l'Hostal de Tadea), cantó passeig de Francos Rodríguez (passeig de les Eres denominades de Santa Llúcia)	DMP	PR	PU	VG98



<sup>7</sup> Actualment correspon a l'edifici del col·legi Candalix, antiga fàbrica del Sord.

<sup>8</sup> Casa de l'hort de la Creu és la denominació que li donà l'arquitecte Antonio Serrano Peral en el projecte, se la coneix com a casa de l'hort dels Pollos.



24	Edifici d'habitatges modernista, carrer del Capità Lagier, 7 (carrer de l'Hostal de Tadea).	END	NV	HA	-
25	Edifici d'habitatges (antiga casa pairal), plaça de la Constitució, 1 i 2 (plaça del Pinyó)	END	NV	HA	-
26	Edifici d'habitatges, Corredora, 1, cantó plaça de Baix	DMP	RH/SF	HA	VG
27	Edifici d'habitatges. Corredora, 2, cantó plaça de Baix	DMP	R	HA	VG
28	Edifici d'habitatges (les Quatre <i>Esquines</i> ), Corredora, 10, cantó carrer d'Aurelià Ibarra, 1 (carrer de la Pescateria Vella)	DMP	PR	HA	VG
29	Edifici d'habitatges (les Quatre <i>Esquines</i> ), carrer d'Andrés Tarí (carrer de la Victòria), cantó Corredora	END	NV	HA	VG
30	Antic edifici del <i>Movimiento</i> (Casa del Ciri), Corredora, cantó carrer Díaz de Mendoza (carrer del Trinquet)	DMP	PH	PU	VG
31	Edifici d'habitatges romàntic, Corredora, 30	END	NV	PR	VG
32	Edifici d'habitatges racionalista, Corredora, cantó carrer Pere Ibarra, 1 (carrer del Comte)	DMP	PR	HA	VG
33	Edifici d'habitatges racionalista, Corredora, 49, cantó carrer Pere Ibarra, 2 (carrer del Comte)	DMP	R	HA	VG
34	Edifici d'habitatges, Corredora, 38, cantó carrer Canónigo Torres (carrer Empedrat)	DMP	PR	HA	VG
35	Edifici d'habitatges modernista, carrer dels Desemparats, 4	END	NV	HA	VG
36	Casa pairal, carrer dels Desemparats, 11	END	NV	HA	-
37	Cine Capitolio, carrer de Díaz de Mendoza, 3 (carrer del Trinquet)	DMP	RH	PV	VG
38	Església del Sagrat Cor de Jesús, plaça d'Espanya	DMP	SR	EC	VG
39	Casa de l'Hort de San Plácido, carrer de Federico García Sanchiz	DMP	SF	PU	VG
40	Casa de l'Hort del Cura, carrer de Federico García Sanchiz	DMP	PR	PV	VG
41	Llotja de Fruites i Verdures (el <i>Prao</i> ), carrers de Felipe Moya, José María Castaño, Juan Espuche i Francisco Vicente R.	DMP	RH	PU	-
42	Edifici d'habitatges racionalista, avinguda del General Primo de Rivera, 1, cantó carrer del Ponts dels Ortissos	DMP	PH	PV	VG
43	Antic edifici de la Coral Illicitana, Glorieta i carrer del Canónigo Torres (carrer Empedrat)	END	NV	HA/ CO	VG

44	Edifici d'habitatges i fàbrica neorab, carrer de Joaquín Costa i carrer de Pi i Margall (carrer Porta de la Morera)	END	NV	HA	VG
45	Edifici d'habitatges racionalista, carrer de Jorge Juan, cantó carrer de Lepanto i carrer de Ruperto Chapí	END	NV	HA	-
46	Casa de planta baixa, pis i fàbrica, carrer de José Pascual Urbán, 15 (carrer Filet de Dins) i carrer del Rei Amadeu (carrer del Fossar)	END	NV	HA	VG
47	Cine Alcázar, carrer de Juan Ramón Jiménez, 5, i carrer de Ramón y Cajal (carrer de Sant Jordi)	PEN	SF	LO/SU	VG
48	Edifici industrial (fàbrica de la Farina), avinguda de la Llibertat, cantó carrer del Santuari de la Mare de Déu de la Cabeza (Camí dels Molins)	DMP	SR	PR	VG
49	Molí del Real, parc Municipal (hort del Real), avinguda de la Llibertat, cantó riu Vinalopó	DMP	R	PU	VG98
50	Edifici industrial (forn dels Algeps), avinguda de la Llibertat, cantó riu Vinalopó [sic]	PEN	RH	PU	-
51	Edifici industrial, prolongació del carrer Manuel López Querada	END	-	-	-
52	Edifici d'habitatges (casa de l'Hereva), carrer del Bisbe Rocamora, 12 (carrer de la Fira), cantó carrer R. Javaloyes, cantó carrer del Forn de la Vila	DMP	SR	PV	VG
53	Pont de Canalejas (pont Nou)	DMP	PR	VI	VG98
54	Pont de Santa Teresa (pont Vell)	DMP	PR	VI	VG98
55	Pont-aqüeducte de <i>Riegos de Levante</i> (pont dels Gitanos)	DMP	SR	SU	VG98
56	Casa de planta baixa i pis modernista, carrer del Pont dels Ortissos, 8	DMP	SR	HA	VG
57	Casa pairal dels Roca de Togores, carrer del Pont dels Ortissos	END	NV	HA	-
58	Edifici d'habitatges modernista, carrer de la Porta d' Oriola, 2, cantó carrer Cervantes, <sup>9</sup> 6	END	NV	HA	-
59	Edifici d'habitatges i fàbrica romàntics, carrer de Ramón y Cajal, 1 (carrer de Sant Jordi), cantó carrer Abad Pons (carrer de Sant Miquel)	DMP	R	PR	VG
60	Casa de planta baixa i pis romàntica, carrer de Ramón y Cajal, 12 (carrer de Sant Jordi)	END	NV	HA	-



<sup>9</sup> Actual Travessia de les Barques.



61	Edifici d'habitatges, carrer de Ramón Jaén (carrer Major del Pla), cantó carrer del Mestre Serrano	DMP	SR	PR	-
62	Edifici d'habitatges (casa Falcó), carrer de la Reina Victòria, cantó Passeig del País Valencià, 1, cantó carrer de Lepanto	DMP	SR	PV	-
63	Edifici d'habitatges (casa de Socors), carrer de la Reina Victòria, 8, cantó carrer Doctor Caro, 1	DMP	SR	PV	-
64	Convent de Franciscans de Sant Josep, passeig dels Reis Catòlics (passeig del Xilindró), cantó carrer Sor Josefa Alcorta	DMP	PR	PU	VG98
65	Edifici d'habitatges romàntic i botiga modernista, carrer Sagasta, 1 (carrer dels Arbres, ara carrer Troneta), cantó carrer Aurelià Ibarra, 1 (carrer de la Pescateria Vella)	DMP	R	PR	VG
66	Edifici d'habitatges (antiga fonda La Confianza), carrer Sagasta, 2 (carrer dels Arbres), cantó carreró Madrid <sup>10</sup>	END	NV	HA	VG
67	Edifici del Casino, cine Gran Teatre i Pasapoga, carrer Sagasta, 26 (carrer dels Arbres), carrer de l'Olivereta	DMP	PR	PV/PU	VG
68	Edifici d'habitatges art-decò, carrer del Salvador, cantó carrer Zumalacárregui, <sup>11</sup> 1	END	NV	HA	VG
69	Edifici d'habitatges barroc, carrer de Sant Isidre, 18	END	NV	HA	-
70	Edifici de planta baixa i pis modernista, carrer Vázquez de Mella, 7 (carrer de la Porta de la Universitat de Sant Joan)	DMP	SR	PR	VG
71	Casa de l'Hort del Motxo. Camí Vell de Santa Pola.	DMP	SR	PU	VG
	<i>Edifici d'habitatges (plaça de les Eres de Santa Llúcia)</i>	<i>DMP</i>	<i>SR</i>	<i>PV</i>	<i>VG</i>
	<i>Edifici d'habitatges (replaceta de la Fregassa)</i>	<i>DMP</i>	<i>SR</i>	<i>PV</i>	<i>VG</i>

**ESTAT:** DMP=Dempeus; END=Enderrocat; PEN=Parcialment Enderrocat

**CONSERVACIÓ:** SR=Sense Restaurar o amb treballs de conservació poc significatius; PR=Parcialment Restaurat; R=Restaurat; RH=Rehabilitat (amb conservació d'elements interiors); PH=Parcialment Rehabilitat; SF=Solament Façanes; NV=Edifici de Nova Planta; S=substitució

**ÚS:** SU=sense ús; HA=habitatges; PU=públic; PV=privat; VI=viari; LO=esbargiment; EC=eclésiàstic; CO=comercial

**PROTECCIÓ:** VG=vigent al Pla Especial d'Edificis Protegits VG98=vigent al Pla Especial d'Edificis Protegits, amb menció específica al Pla General de 1998.

<sup>10</sup> Actual carrer Bodega.

<sup>11</sup> Actual carrer Passatge.

## 5. EL REPTE DE PROTEGIR ELX

Davant l'eternitzada revisió del *Pla General d'Ordenació Urbana* del terme municipal d'Elx, caldria demanar als seus redactors el seny necessari per a convertir la protecció del patrimoni il·licità en una eina de futur i no en una mostra de malenconia. El *Pla Especial d'Edificis Protegits* ha de formar part del *Pla General*, no s'entén que el *Pla* vigent només incloga un «Catálogo de edificios de interés con el fin de promover su protección y conservación, formado por aquellos edificios cuya conservación debe garantizarse, en cuanto monumentos singulares, no reproducibles y de indiscutible interés histórico artístico». Açò és, únicament els edificis vinculats a una llei estatal de protecció, «encaminada a la estricta conservació del edifici y de cada una de sus partes», deixant de banda, fins i tot, els edificis de la segona meitat del segle xx, que són ja obres del passat i que en alguns casos resultaria interessant mantenir perquè les generacions següents coneguen l'evolució arquitectònica i urbanística de la ciutat que habitaran en algun moment. A principis de 2013 s'ha actuat sobre l'edifici dels antics jutjats, a la plaça dels Reis Catòlics, per adequar-lo com a seu de la Universitat Cardenal Herrera-CEU sense que a l'edifici s'aplicara cap nivell de protecció. No és l'únic cas, uns altres edificis de cert interès, com l'ambulatori de Sant Fermí han patit reformes, sobretot d'adequació interior.

El nou pla de protecció ha d'establir una ferma comunicació entre el ciutadà i la història de l'arquitectura i la construcció a la seua ciutat, s'ha de garantir la conservació d'exemples del major nombre de tipologies arquitectòniques possible, singulars en molts casos a Elx o al sud del País Valencià, tot arribant a abastir fins a les obres contemporànies. Per què no anar més enllà de la lleugera protecció sobre l'edifici del Gran Teatre, sobre el qual, malgrat ser de titularitat municipal, recau el mateix grau de protecció que tenia el 1998 el cine Alcázar i que no evità la destrucció del seu interior. Ara per ara, l'edifici del Gran Teatre és no sols l'única mostra dels teatres que segueixen el model del segle XIX, sinó també l'únic que ens queda que mantingué una activitat continuada de teatre i cinema i espectacles variats al llarg del segle xx. Trencada la història de la ciutat pel que fa a l'arquitectura que es féu als seus carrers, una vegada perduts els edificis barrocs i les cases pairals, almenys caldria respectar la línia que va des de l'esvaït modernisme fins ara mateix, passant pel neoclassicisme i el racionalisme, del qual tant bons exemples perviuen en molts barris. A principis de segle assistírem perplexos a l'enderrocament de l'edifici racionalista a la cantonada del carrer de Jorge Juan,<sup>12</sup> que no trobà cap mena de resistència a la llei, ja que mancava de protecció en el *Pla* de 1998, fet que posà l'edifici, arrelat a l'expansió d'aquell eixample, en l'objectiu de necessitats imposades d'edificabilitat al barri, de fet amb un nou edifici que copià l'anterior, però amb una alçària d'un pis més.



<sup>12</sup> G. JAÉN I URBAN, «Jordi Joan cantonada Lepant», *Información*, 27-07-2004.



Figura 3. Enderrocament de l'edifici a la cantonada del carrer Jorge Juan. Al fons, un edifici de principis del segle xx, juliol 2004.

La pèrdua d'aquell edifici suposà un empobriment del barri a través del menyspreu a la construcció popular, que es podria estendre a altres edificis de la mateixa zona que igualment estaven considerats al llistat de 1982, com la Casa Falcó, la casa de Socors o els pisos a la cantonada entre els carrers Major del Pla i Mestre Serrano, però que, a hores d'ara, res obligaria a la seua protecció. Al camp és possible trobar encara dempeus algunes cases ben conservades, fet que les expulsà de l'actual *Pla Especial*, a pesar de lluir una característica determinada: a Asprelles, la casa modernista dita de Sant Maties o L'Haciendica; a Maitino, una casa amb dos cossos bessons; a Daimés, la casa de l'Hort de Peral (Sant Ramon) i l'elevació de Quatre Pilars de *Nuevos Riegos El Progreso*; a La Marina, la casa de L'*Escuera*; a la partida de Carrús, l'ermita de Sant Crispí, ja integrada al barri i pràcticament l'únic edifici racionalista de què disposa. Les trobem que ja han patit alguna modificació, si bé mantenen la seua fisonomia, com poden ser l'Hort de Canales a Algorós o la finca d'El Vinclé a Valverde Alt. Millor sort no tingué la casa de camp modernista amb torreta, engolida per l'ampliació d'Elx Parc Industrial, i que sorprén no trobar incorporada a la revisió de 1998, la qual cosa facilitaria la faena destructiva encomanada a les màquines.

Un pla específic per a protegir edificis no pot conviure amb el plantejament legal del qual se serveix el capital per a convertir en bé de consum la terra que trepitgem, encara que, participant un de l'altre, és aquest el que anul·la l'efectivitat d'aquell i el deixa en un nivell de protecció teòrica. Aquest doble vessant queda patent en l'abandó de la torre d'Estanya. Si el *Pla General* de 1998 parteix de





Figura 4. Edifici al carrer Major de Pla, cantonada Mestre Serrano, abril 2013.



Figura 5. Casa de camp Sant Maties o la Haciendica, març 2013.

l'existència d'uns nuclis històrics tradicionals (Vila Murada, Raval de Sant Joan i la Pobla de Sant Jordi, d'acord amb l'article 58.1 del llei de la Generalitat Valenciana), en els quals, seguint l'article 17.3 «no se permetrà la substitució indiscriminada de los edificios existentes ni



Figura 6. Casa de camp amb dos cosos bessons, març 2013.

la demolició de edificis salvo en caso de ruina», per què continuem assistint, després de 1998, a la destrucció precisa i ferma, indiscriminada, del que quedava encara erigit, si no és perquè, citant el mateix article, es permet en trobar-se programat «el inicio de las obras de nueva construcción del solar en un plazo de un mes», requisit que és una contradicció en si mateix, ja que la ruïna és l'únic motiu d'eliminació definitiva d'allò que un dia fou un edifici. Deixarem de banda la premissa subjectiva que demana la llei al promotor perquè «las nuevas edificaciones y la reforma y rehabilitación de las existentes deban armonizar con la tipología histórica tradicional». No cal més que fer una passejada pel Raval, el barri en el qual la destrucció de les últimes dècades més ha assolat la nostra història.<sup>13</sup>

Més difícil es trobar les torres de guaita escampades per les diverses partides rurals, la qual cosa fa que sobre totes, malgrat estar declarades BIC, s'exigisca una atenció especial de les administracions públiques que impedisca que les voluntats privades malformen les que resten dempeus, com la torre de la Canyada, la torre d'Asprella (incloses) o la torre de la Casa del Retor o torre de Jubalcoi (sorprenentment exclosa), si bé algunes, com la torre de Palombar, són irrecognoscibles. L'efectivitat d'un catàleg d'edificis d'especial consideració resideix en el fet que l'administració faci complir les proteccions que ella mateixa estableix, però també en l'actualització de la conservació a mesura que canvien els perills sobre el patrimoni al ritme que marquen les necessitats capitalistes de la societat. En aquests quinze anys sense una revisió del Catàleg de Béns i Espais Protegits, s'han creat nous espais a partir de la rehabilitació d'edi-

<sup>13</sup> Antonio JUAN SÁNCHEZ, «Un barrio sin protección», *Información*, 30-09-2012.

ficis antics, com la Llotja de Fruites i Verdures (inclosa en el llistat de 1982, però suprimida en el de 1998 i salvada gràcies a la pressió veïnal) i l'Escorxadador (malgrat haver estat sempre fora de cap atenció), que ara per ara caldria considerar si atenem al fet que en les obres de conservació en resideix el nou valor.

Les característiques d'ambdós edificis servien per a la finalitat cultural amb la qual l'Ajuntament els ha tornat a fer útils, com trobem que així ocorregué amb les Ximeneres d'Algeps, vora l'avinguda de la Llibertat, de manera que el govern municipal rescatà la seua rellevància i identitat social, el risc de la pèrdua de les quals, recordem, podrien patir edificis o espais públics mai considerats com a protegibles. Al bell mig dels horts considerats Patrimoni de la Humanitat, regits per la protecció del *Pla Especial del Palmerar d'Elx* (PEPP), trobem cases com les de l'hort dels Pontos, de l'hort de Formigó o de l'hort de Malla, la importància agrícola de les quals dins de la ciutat hauria d'obligar que formaren part també del *Catàleg d'Edificis de Rellevància Local*, per a controlar actuacions com la duta a terme a la casa de l'hort dels Pollos, ja rehabilitada i ampliada a finals de la dècada anterior. La incorporació hauria de ser imprescindible en els casos de la casa de l'hort de Mezquita o de la casa de l'hort de les Portes Encarnades, emblemàtica pel seu ús folklòric, ho recordem, a les festes de la Vinguda de la Mare de Déu, però també fer-la extensiva, per què no, encara que sone frívol, a l'oficina de turisme, convertit en un símbol per al visitant d'Elx.

El llistat de les cases dels horts de palmeres, conegut a través del PEPP, demostra que, abans de establir un catàleg definitiu, cal un inventari dels béns immobles de tota la ciutat i les terres del camp, profusament documentat i estudiat, que aprofite l'oportunitat de recuperar i fer servir, a més de les direccions correctes d'ubicació, la toponímia valenciana que recull els noms populars. S'evitaria, així, trobar a faltar l'Asil de Coquillat, algunes esglésies i ermites, el Cementeri Vell, malgrat la seua inclusió en una xarxa europea d'espais d'aquest tipus; cases de camp modernistes que sobreviuen (Sant Maties o la Hacienda), i que, en molts casos, desconeixem, com ara una casa de 1920 vora el camí vell de Santa Pola; i algunes cases d'habitatges construïdes de manera dispersa (carrer de l'Hospital i de la Troneta, a la façana de ponent del barri de Sant Salvador i també a la façana de llevant del barri del Pont Nou) en el període de l'autarquia; un patrimoni, en definitiva, la desconeixença del qual justifica moltes vegades la destrucció. La nova normativa municipal, rumb als vents de la crisi, ha de donar, però, un pas endavant i establir penalitzacions per a aquells que el facen malbé.





Figura 7. Casa modernista del Patacò, al Camp d'Elx, vora el camí Vell de Santa Pola, març 2013.



Figura 8. Casa racionalista al carrer Sant Jordi, cantonada Porta d'Oriola.

## BIBLIOGRAFIA

- ANÒNIM (1922), «Los trabajos realizados en Elche por los alumnos de urbanización», *Revista Arquitectònica*, Madrid.
- BERMEJO, Jordi (ed.) (2012), *Sols allò que estimem*, IECEV, Elx.
- JAÉN I URBAN, Gaspar (1978), *Guia provisional de arquitectura de la ciutat d'Elx*, Departament de Publicacions del CSI, Col·legi d'Arquitectes, Alacant.
- (1989), *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*, vol. 1, COACV, Alacant.
- (1996), «Una poètica revisitada: quinze anys d'acció a la pròpia ciutat», lliçó impartida en el *XIX Curset sobre la intervenció en el patrimoni arquitectònic*, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, demarcació de Barcelona.
- (2012), *De les Clarisses al Salvador: migdia i llevant de la vila d'Elx, arquitectura i urbanisme*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant.
- MARTÍNEZ MEDINA, Andreu (2003), «L'arquitectura de postguerra a Elx: els valors històrics, arquitectònics i artístics de la antiga llotja de fruites i verdures d'Elx», *LA REL·LA*, 16, Elx, p. 85-107.
- Monumenta Comunitat Valenciana. Anuario del Patrimonio Cultural* (2008), *Anuarios Culturales*, Paterna.